

Cartea Mea e și a Ta!

ISSN 2734-6889
ISSN-L 2734 -6889

Luptele din Țara Zarandului: Tragedia de la Târnava de Criș: 8 noiembrie 1848

Prof. col. Dr. Vasile Șt. TUTULA

Toamna anului 1848 a fost una plină de evenimente dramatice pentru locuitorii din Țara Zarandului, locuită în majoritate de către români, care erau cei mai vechi locuitori ai acestui spațiu geografic de o frumusețe încântătoare.

Într-un recensământ oficial din anul 1846, în Țara Zarandului „nu erau decât 822 suflete de nemți și 710 unguri, alături de cele 51.323 suflete românești. Contingentul nemților se compunea exclusiv din funcționarii și lucrătorii minelor, iar al ungarilor din cele câteva familii nobiliare, care au obținut moșii și păduri întinse încă înainte de stăpânirea turcească de pe largul pusteii ungurești”¹, parte a Daciei Panonice până la sosirea ungarilor din Asia în anii 895-896 d.Chr.

Încă din septembrie 1848, cu prilejul recrutărilor efectuate de guvernul unguresc condus de Kossuth, populația din Zarand a opus o rezistență dâră.

După declanșarea evenimentelor militare de către armata de invazie ungurească, comandată de generalul polonez Iosif Bem, Țara Zarandului a devenit un adevărat teatru de operațiuni de luptă împotriva legiunilor române din zona Munților Apuseni, comandate de Avram Iancu, Ioan Buteanu, Simion Balint și Petru Dobra. Românii din Transilvania nu s-au arătat impaciențați, ci s-au adunat și organizat militărește, căci Simion Bărnuțiu, ideologul Revoluției Române de la 1848-1849, spunea: „Nația română nu mai poate fi roabă ungarilor, secuilor și sașilor, limba noastră trebuie să aibă cinste cuviincioasă înaintea statului și a legilor care le-am apărat și le vom apăra cu sângele nostru”.²

O serie de evenimente din primăvara și vara anului vor duce la acutizarea relațiilor dintre unguri și români, dintre autoritățile din Ungaria, îndeosebi guvernul kossuthist care a început să se amestece în problemele Transilvaniei, Croației, Serbiei, Slovaciei, iar prin declarația de la Pojon (Bratislava) și Pesta să se stabilească la punctul nr. 12 din Programul revoluției ungare, care prevedea nici mai mult, nici mai puțin, decât „uniunea Transilvaniei la Ungaria”, fără niciun fel de consultare a populației românești majoritare, a naționalităților ce conviețuiau cu românii: sașii, secuii, unguri, evrei și alte minorități existente la aceea dată: slovaci, ruteni, țigani ș.a. Această știre sosită în Transilvania, după 15 martie 1848 a condus la crearea unei stări emotive și de mare tensiune.

La 2 iunie 1848, după introducerea stării de asediu (starea statarială s.n.) s-a ajuns la un alt eveniment nedorit, de mare gravitate: **măcelul de la Mihalt**, unde au fost uciși 14 țărani români și 50

¹ Silviu Dragomir, *Studii privind istoria Revoluției Române de la 1848*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1989, p. 60; Kozma Pál, *Zarandvármegye, Statisikai és tört. leírása*, Kolozsvár, 1848, p. 49-50.

² Gelu Neamțu, *Revoluția românilor din Transilvania, 1848-1849*, Cluj-Napoca, 1996, p. 22.

răniți, din care mulți au murit ulterior.³ Acest eveniment tragic, consemna George Barițiu, „a fost botezul de sânge al uniunii cu Ungaria”.⁴

Declararea stării statale (starea de asediu s.n.), ridicarea în Transilvania a peste 200 de spânzurători în mijlocul satelor românești sau pe dealurile din apropiere au creat spaimă, neliniște și indignare. Același George Barițiu comenta: „Nu se poate descrie și doară nici a se crede gradul de rușine, însoțită de mânie produs de acea măsură barbară la populațiunea rurală și mai vârtos la junime de a voi să inspire cu furci teroare și spaimă”.⁵ Din nou s-a văzut la autoritățile ungurești gândirea, mentalitatea și practica de sorginte asiatică.

Adoptarea Legii recrutării, propusă de Lajos Kossuth, la 11 iulie 1848, prevedea mobilizarea unui contingent de 200.000 ostași⁶, din care 60.000 imediat, destinați să înfrângă aspirațiile de eliberare națională a sârbo-croaților și a celorlalte naționalități nemaghiare și apărarea „noilor frontiere”, lărgite prin înghițirea Partiumului și Transilvaniei. Românii au refuzat în masă să fie recrutați. Au refuzat să intre în gărzile naționale ungurești din Transilvania.

Urmare a acestor măsuri aberante luate de Guvernul Transilvaniei s-au înregistrat multe represii sângeroase, la Abrud (mai 1848), Mihalț (2 iunie), Marghita (iunie), Bara, Nădab și Luna Arieșului (septembrie).⁷

Sub presiunea poporului românilor care s-au adunat la Blaj, în 3/15 mai 1848, la a doua Adunare Națională, comisarul Vay a promis suspendarea recrutărilor și eliberarea celor arestați. O primă adunare a avut loc tot la Blaj, de Duminică Tomii (30 aprilie 1848).

La a treia Adunare Națională, în 29 septembrie 1848 s-au mai elaborat două documente importante: „**Memoriul către împărat și Petiția (cu 16 puncte) către Parlamentul Austriei**”.⁸ S-a cerut ca națiunea română să fie recunoscută ca a patra națiune a Transilvaniei, fiind cea mai veche din țară, cea mai numeroasă și cu cel mai mare rol în dezvoltarea economică, înființarea unei Universități în limba română, desființarea iobăgiei, sprijinirea de către stat a învățământului în limba română, inclusiv a celui bisericesc, a Bisericii Române Ortodoxe și a celei Greco-Catolice, dezvoltarea industriei și comerțului, desființarea privilegiilor pentru elitele nobiliare ungurești, săsești și secuiești, includerea românilor în Dieta Transilvaniei, din care au fost excluși în 1438, imediat după Răscoala de la Bobâlna (1437-1438) ș.a.

La Blaj s-a editat și difuzat foaia volantă intitulată „**Spre cunoștință**”⁹ prin care s-a dat de știre poporului prezent la Blaj, la Adunarea Națională, hotărându-se a se lua armele în mâini și că se va forma o gardă națională.

S-a decis ca în Transilvania să se constituie 15 prefecturi, fiecare dispunând de legea sa organizată militară, conduse de prefecți, viceprefecți, tribuni, centurioni, decurioni pe zone geografice, după modelul armatei romane. Legiunea comandată de Ioan Buteanu s-a numit **Legiunea Zarandului**, cea de la Câmpeni, comandată de Avram Iancu și a luat denumirea de „**Legiunea Auraria Gemina**”; „**Legiunea 1-a Blăjana**”, prefect Axente Severus, singura legiune care a avut un număr de 10.000 de oameni; Legiunea comandată de Simion Balint a avut denumirea de „**Legiunea Turda et Salinae**”, cu centrul de dispunere la Roșia Montană, Legiunea a V-a „**Submontană**”, cu sediul la Zlatna, prefect Petru Dobra. Cele 15 prefecturi, din care 5 în zona Munților Apuseni, 10 legiuni în zona de Câmpie și Podiș a Transilvaniei erau subordonate militar Comandamentului General al Armatei Cezaro-Crăiești (General Kommando), cu sediul la Sibiu. Comandant acestui comandament de armată era subordonat direct Consiliului Aulic de Război (Viena). Din punct de vedere administrativ cele 15 prefecturi erau subordonate Comitetului Național pentru Pacificațiune, cu sediul la Sibiu.

• **Țara Zarandului – teatru de operațiuni militare. Atacurile și incursiunile trupelor de honvezi și secuî în perioada: octombrie 1848-iunie 1849**

³ Vasile Netea, *op. cit.*, p. 29.

⁴ Cf. Gelu Neamțu, *op. cit.*, p. 48.

⁵ *Ibidem*, p. 24.

⁶ Gelu Neamțu, Vasile Tutula, *Aspecte militare și pagini memorialistice despre Revoluția și Războiul Civil din Transilvania 1848-1849*, Edit. Argonaut, Cluj-Napoca, 2008, p. XVIII.

⁷ Gelu Neamțu, *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, XXXVII, Edit. Academiei Române, București, 2000, p. 80-92.

⁸ Nicolae Cristea, *Salcia Roșie. Târnava de Criș*, Deva, 2011, p. 56-58.

⁹ *Ibidem*, p. 57.

Istoricul Silviu Dragomir care a cercetat cu minuțiozitate documentele și evenimentele Revoluției de la 1848-1849, menționează că au avut loc cel puțin patru expediții-incursiuni, pe care le-am denumi azi „raiduri”, cu scop de jefuire și incendiere a unui mare număr de localități, care au suferit enorm de pe urma acestora. Cercetări ample despre ceea ce s-a întâmplat în 8 noiembrie 1848, la Târnava de Criș¹⁰, la locul numit simbolic „Salcia Roșie”, au mai făcut: generalul Radu Rosetti, membru al Academiei Române, George Barițiu, care a trăit evenimentele, cercetătorul Ioachim Lazăr, istoricul Gelu Neamțu, prof. univ. dr. Pompiliu Teodor, locotenent-colonel drd. Vasile Șt. Tutula ș.a., cu toții ajungând la concluzia că Țara Zarandului a suferit enorm în cei doi ani de furtuni și zavere. Aproape toate atacurile au început din zona Aradului, cetatea de la Arad fiind zona de plecare a trupelor de honvezi și secui, ori dinspre Oradea, Beiuș, Vârfurile, către Hălmațiu, Brad, iar de aici spre Abrud și Câmpani.

„Botezul focului” în Zarand a început la 26 octombrie 1848, urmare a rezistenței românilor la încorporări, prin măcelărirea de către țărani a familiei Brady, între Brad și Mesteacăn¹¹, proprietari unguri, care i-au împilat pe români în modul cel mai odios posibil. Așa se face că în zona Abrudului și împrejurimilor au avut loc trei mari bătălii duse de legiunile române împotriva trupelor ungare, punându-se capăt încercărilor acestora de a cuceri reduta care se numește Munții Apuseni.

Asediul Munților Apuseni s-a încheiat prin cele trei bătălii de la Abrud (6-10 mai; 15-19 mai; 08-16 iunie 1849).¹² Trupele ungare de honvezi comandate de maiorul Emeric Hatvany, în prima și a doua bătălie și maiorul Kemény Farkas, în a treia, au fost înfrânte definitiv, astfel că Avram Iancu împreună cu prefectii și tribunii săi au devenit stăpânii de drept a întregii regiuni a zonei Munților Apuseni, instaurând administrația românească.

La fel s-a întâmplat și cu Cetatea Alba Iulia, care a fost asediată timp de 4 luni de zile (martie-iulie 1849), fără a fi cucerită. Un rol deosebit în apărarea Cetății Alba Iulia, l-a avut Axente Sever cu Legiunea Blăjana care a depresurat cetatea asediată, ajutând-o cu provizii și cele necesare vieții la încercuire.

Prima incursiune a trupelor ungare în Zarand (16 octombrie-9 noiembrie 1848)

Primul atac-incursiune, prin surprindere, s-a executat la sfârșitul lunii octombrie-prima decadă a lunii noiembrie „la inițiativa comisarului gubernial, Boczkó, cu o trupă ungurească de soldați instruiți, cam de vreo 250 oameni, cu un tun, la care fură atașați vreo 100 de husari și alți 300 de gardiști din Bihor bine înarmați”.¹³

Rezistența opusă de tribunul Ilarie Chendi cu tribunatul (batalionul său s.n.), circa 300 de moți a fost repede înfrântă de trupele ungurești bine înarmate și gardiștii unguri, circa 300, veniți din Bihor. Tribunalul Ilarie Chendi a fost prins din ordinul comisarului Sánta Lajos¹⁴ pe timpul când s-a dus să trateze cu comisarul civil din tabăra ungurească, fiind judecat în aceeași zi (7 noiembrie 1848 s.n.) sumar de „un tribunal de sânge” și spânzurat, împreună cu alți 2 preoți, între care era și preotul Eftimie Moga și alți câțiva moți (nu este precizat numărul lor s.n.)

A doua zi – susține istoricul Silviu Dragomir – „armata ungurească de sub conducerea maiorului Gál László ieși din oraș, deschise focul împotriva taberei de moți, care se adunase în cursul nopții (7/8 noiembrie s.n.) și făcu una cu pământul două sate românești, Hălmațelul și Pleșcuța, care refuzară a se preda. Preoții români care le căzură în mână, fură spânzurați, fără judecată și fără milă. Dar cea mai crâncenă vărsare de sânge se făcu în bătălia de la Târnava, unde moșii lăsară pe câmpul de luptă aproape 1.200 de morți și unde a fost prins tribunul Ioan Nobili, iar locotenentul Klima de la grăniceri (de la Regimentul 2 Grăniceri-Năsăud), care avea comanda a peste 3.000 de moți, a fost omorât de soldații unguri”¹⁵

Silviu Dragomir apreciază: „Catastrofa aceasta, este una dintre cele mai mari, pe care le-au suferit românii în cursul revoluției, a fost pricinuită de neglijența locotenentului Klima, care a uitat să ia

¹⁰ Apud Silviu Dragomir, *Ioan Buteanu, prefectul Zarandului în anii 1848-1849, în vol. Studii...*, ediție, introducere, note, comentarii de Pompiliu Teodor, Edit. Dacia, 1989, p. 61-62.

¹¹ *Ibidem*, p. 61.

¹² Cf. Gelu Neamțu, Vasile Tutula, *Aspecte militare și pagini memorialistice despre Revoluția și Războiul Civil din Transilvania 1848-1849*, Edit. Argonaut, 2008, p. LXXX-LXXXII.

¹³ Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 61.

¹⁴ *Ibidem*, p. 62.

¹⁵ *Ibidem*, p. 62.

obișnuitele măsuri pentru asigurarea taberei”.¹⁶ Este vorba de paza și apărarea nemijlocită care trebuia făcută prin posturi de observare și de apărare și santinele ce trebuiau dispuse și pe timp de noapte de jur, împrejurul taberei pe o distanță de 1,5-2 km pentru ca inamicul să fie descoperit din timp și printr-un sistem de alarmare să fie pusă în stare de acțiune, tabăra românească, pentru a se preveni un atac prin surprindere. Locotenentul Klima, cu cei 29 de militari grăniceri, nu a luat aceste măsuri de apărare și pază nemijlocită, fiind toți capturați și uciși.

Cauzele acestui dezastru s-au datorat: „trădării lui Tobias Mihailovici ofițer sau subofițer (de origine sârbă s.n.), din armata imperială, care a trădat pozițiile și planul de luptă al românilor, cum și de lipsa totală de arme și muniție a moșilor noștri”.¹⁷ În urma acestui dezastru au fost uciși locotenentul Klima, cei 29 de soldați grăniceri, și **un număr de 1.198 de locuitori din zonă, care au fost loviți cu proiectilele de artilerie și prin atacul direct al trupelor de honvezi**, „producându-se cel mai mare măcel din întreaga zonă a Munților Apuseni”¹⁸, măcel despre care nu s-a mai vorbit până în 1988-1989, fiind trecut sub tăcere și uitare timp de peste 140 ani (1848-1988), studiile și cercetările istoricului Silviu Dragomir fiind publicate de abia în 1989 de istoricul Teodor Pompiliu.

De abia, după 1992, conducerea Societății Cultural-Patriotice „Avram Iancu” a trecut la cercetarea și cunoașterea istorică a acestui eveniment trist, căruia i-au căzut victime: copii, femei, preoți, bătrâni fără apărare, total nevinovați, care nu aveau nicio legătură cu evenimentele militare din zonă, fiind neînarmați, locuitori ai celor 33 de localități din zonă, care s-au refugiat în zona localității Târnavă de Criș¹⁹, **fiind masacrați în masă, un adevărat carnagiu** ca la Lidice sau Ip, Moisei, ori Trezna de mai târziu, petrecute între 1940-1944. Dezastrul putea fi și mai mare, dacă fiul clopotarului bisericii, Ionel Boldiș, care a început să tragă clopotul bisericii din Târnavă de Criș.

În ziua de 9 noiembrie 1848, trupele de honvezi s-au îndreptat spre Brad, tribunii Ioan Nobili și Aviron Telechi au opus o rezistență modestă la Valea Bradului, unde cei doi tribuni au fost prinși și spânzurați, alături de 4 preoți români și alți câțiva moși.

În aceste condiții s-a constituit Prefectura Zarandului, prefect fiind desemnat de către Avram Iancu, avocatul Ioan Buteanu, care și-a organizat legiunea într-un timp destul de scurt cu un efectiv de 4.690 luptători pentru a interzice pătrunderea trupelor ungurești spre Brad, prin Buceș, la Abrud și Câmpeni, unde se afla statul major al lui Avram Iancu. De aici, din Câmpeni au fost organizate și conduse toate acțiunile militare pentru apărarea Munților Apuseni.

Avram Iancu care se afla cu o parte din luptătorii săi la Teiuș, împreună cu căpitanul Gratze i-au desemnat pe Ioan Buteanu și Simion Balint să se deplaseze în Zarand. Pe 12 noiembrie 1848, cei doi prefecți au ajuns în tabăra de la Mihăileni, unde se afla tabăra lăncierilor români, retrași aici din fața puhoiului dușman pentru a bloca intrarea în munți, respectiv accesul spre Arad, Câmpeni.

Din cei 1.198 de morți căzuți în luptele de la Târnavă de Criș s-au păstrat numele și locul de origine a unui număr de 283 persoane din 33 de localități²⁰, care au plătit cu viața neglijența lipsei de apărare și a pazei nemijlocite. Aceștia sunt din localitățile: Baia de Criș, Brad, Gura Văii, Târnavă de Criș, Târnavița, Poeni, Criștior, Hălmagiu, Poenari, Tohești, Răstoci, Cermei, Beliu, Apateu, Mășca, Șiria, Galșa, Covăsânți, Iosășel, Dumbrava, Gurahonț, Vârfuri, Mădrigești, Dulcele, Satu Rău, Șteia, Răstoci, Brotuna, Basarabasa.

Date semnificative despre măcelul produs de trupele de honvezi aflăm în Raportul prefectului Simion Balint și în Raportul comisarului Sánta despre expediția maiorului Gál, conform lui Imre Baternay, *op. cit.*, p. 564.²¹

- **A doua expediție militară în Țara Zarandului a inamicului (19-23 ianuarie 1849)**

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ *Ibidem*, p. 62-63.

¹⁹ Cf. Nicolae Cristea, *Salcia Roșie, Târnavă de Criș, Culegere de materiale documentare și informative*, Edit. Polidava, Deva, 2011, p. 131-145. Sunt doar localitățile în care sunt menționați cei 283 locuitori uciși în 8 noiembrie 1848, ale căror nume s-au păstrat din cele 1.198 de nume ale oamenilor uciși la locul numit: „Salcia Roșie”.

²⁰ Lista localităților a fost redată după Anexele II și III din volumul, Nicolae Cristea, *Salcia Roșie, Târnavă de Criș*, Edit. Polidava, Deva, 2011, p. 140-150.

²¹ Apud Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 60-64.

A doua expediție a fost începută de trupele adversarului care s-a desfășurat dinspre Arad către Hălmagiu de către maiorul Beke, cu o trupă de soldați regulați, la care s-a atașat un corp de 3.500 de secui²², aduși în iulie 1848 pentru a lupta contra sârbilor, înzestrați cu 6 tunuri. A fost atacat masiv și prădat Hălmagiu, apărat de trupele de lăncieri ale lui Ioan Buteanu, care a pierdut 17 moși²³, pe câmpul de luptă. Trupele de secui au făcut incendieri asupra satelor de pe Valea Crișului Alb, iar la Criștior „au capturat 600 de oi pe care le-a mânat în tabăra ungurească”.²⁴

Luptele și încăierări mai puternice au fost la Dealu Mare, unde au căzut mai mulți de 200 de unguri și bătuți de legionarii din Legiunea Zarandului. Au fost capturați 60 husari și 25 trăsură de către locotenentul Ion Ionache²⁵ din granița bănățeană, subordonat maiorului Cernoievici. La 16 februarie 1849, trupele maiorului Beke s-au retras din Zarand, secuii părăsindu-l pe maiorul Beke.

- **A treia expediție-incursiune în Zarand (20 februarie-a doua decadă a lunii aprilie 1849)**

După retragerea trupelor de secui de sub comanda maiorului Beke, care nu l-au mai acceptat să-i conducă, secuii părăsind zona la 20 februarie 1848, a fost trimis în zonă, la Hălmagiu, ca să conducă acțiunile împotriva Legiunii Zarandului, comandată de Ioan Buteanu, pe maiorul Coloman Csutak. Efectivul armatei sale la sfârșitul lunii februarie era următorul: „2.603 soldați, 5 tunuri, 20 cai pentru transport și 56 de cai pentru călărit (cavalerie s.n.)”.²⁶ Începând cu 21/22 februarie, prefectul Ioan Buteanu și tribunii săi s-au confruntat cu o lipsă acută de efective, în condițiile în care o bună parte din luptătorii Legiunii a V-a Submontană (Zlatna) s-au retras din Zarand din lipsă de hrană și asigurarea condițiilor de trai. Trebuie să specificăm că luptătorii din centurii, decurii și tribunate veneau de acasă cu merinde pentru 4-5 zile, cu ținuta lor obișnuită de lucru, în condițiile în care iarna gerul și frigul au fost destul de aspre. Totuși, Ioan Buteanu nu a acceptat poziția lăncierilor din zona Zlatnei de a-și părăsi pozițiile, plângându-se într-o scrisoare despre atitudinea și comportamentul lor generalului Anton Puchner: „Cu oameni de pe la Zlatna până va fi lumea, bravuri nu vei face, pentru că pe aceia, nici ambiția națională nu-i însuflețește, nici terorismul nu-i datorează”.²⁷ Desigur, este o apreciere subiectivă, lansată de Ioan Buteanu în condiții grele de acțiune, pline de deznădejde și greutate enorme.

Coloman Csutak și subordonații săi au încercat în mai multe rânduri să-l captureze pe Ioan Buteanu, de asemenea, până la 26 aprilie 1849, „un număr de 75 de sate românești au fost arse și devastate complet, dădeau Zarandului înfățișarea lugubră a unui ținut năpăstuit de barbari”.²⁸

- **A treia expediție-incursiune în Zarand sub comanda maiorului Veber, urmat de maiorul Gal, urmat din nou de Coloman Csutak (11 aprilie-15 mai 1849)**

Vom menționa doar câteva secvențe mai importante:

a) Trimiterea de către Kossuth la 19 și 26 aprilie în Munții Apuseni a deputatului Ioan Dragoș, la Brad și Mihăileni. Ioan Buteanu a sperat un armistițiu.

b) Întâlnirea prefectului Ioan Buteanu cu deputatul Ioan Dragoș în ziua de 22 sau 23 aprilie, la Mihăileni, într-o casă țărănească. La această întâlnire au mai participat: Avram Iancu, Petru Dobra, V. Moldovean și viceprefectul Boieriu. S-au adus acuzații grave și de o parte, și de cealaltă. Dragoș i-a acuzat pe conducătorii români că: „s-au aliat cu sașii, cel mai egoist popor de pe fața pământului”.²⁹ Conducătorii români au cerut un armistițiu și ca ungurii honvezi să se retragă din Apuseni.

c) La 25-27 aprilie 1849, Cetatea Alba Iulia intră în blocadă. Se cere lui Avram Iancu să intervină pentru a depresi cetatea, care avea foarte puține provizii, apă și muniții.

²² Cf. Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 65.

²³ Silviu Dragomir, p. 65, apud Arhiva Curtii din Viena, *Raportul lui Francisc Ribiszei, vicecomitele comitatului Arad către Szemere și Anexa 29.*

²⁴ Apud Silviu Dragomir, p. 67.

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ *Ibidem, op. cit.*, p. 67.

²⁷ Apreciera lui Ioan Buteanu, din câte se știe, nu i-a convenit lui Petru Dobra. Și el s-a declarat nemulțumit că unii lăncieri au plecat acasă fără aprobare din Zarand; Cf. Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 68.

²⁸ *Ibidem, op. cit.*, p. 76.

²⁹ *Ibidem.*

d) La 26 mai, Dragoș îl informează pe Kossuth cu tratativele de la Brad și Mihăileni. Kossuth îi transmite lui Dragoș că operațiunile militare nu vor fi întrerupte. Nu a fost de acord nici cu armistițiul.³⁰ Atitudinea lui Kossuth i-a îndârjit pe moți.

e) La 3 mai 1849 are loc o nouă întrevedere, în aceeași localitate, Mihăileni. Dragoș a fost însoțit de Vițianu. Deși, Kossuth și guvernul său a făcut mici concesiuni, ne semnificative, încercând să facă un vâl de uitare și iertare, dar: „În fine, Kossuth spune că va trage un vâl peste delictele politice din trecut, cu excepțiunea lui Șaguna care a îndrăznit să cheme pe ruși în țară”.³¹ Adevărul este doar parțial. Cei doi împărați și-au dat mâna la Varșovia spre a-și salva tronul. Și-au promis ajutor reciproc și urmare al izbucnirii Revoluției poloneze.

Pe timpul desfășurării convorbirilor dintre Ioan Buteanu, ceilalți prefecți, viceprefecți români și deputatul Ioan Dragoș, Kossuth a dat ordine și dispoziții să continue acțiunile militare din Munții Apuseni și întreaga Transilvanie, creând o stare de nemulțumire în rândul tribunilor români și a luptătorilor lor.

Ba, mai mult în Zarand soldații honvezi și secui: „se duc pe sate călăreți și tot jefuiesc, le iau de la oamenii mâncarea, bucatele, veșmintele, hainele și vitele toate. În case zdrobesc, strică ușile, ferestile, sobele, oamenii sunt în cea mai mare desperațiune”.³²

Maiorul Coloman Csutak, adversarul lui Ioan Buteanu avertizează guvernul, pe comisari și alți ofițeri, că este greu să te lupți în Munții Apuseni cu lăncierii și glotașii legiunilor lui Avram Iancu: „Nimeni să nu-și facă iluzia că pe români îi poți alunga din lume cu o mătură de mesteacăn, căci se înșeală, cine o crede aceasta și mai vârtos, cine cugetă că eu voi fi în stare cu 2.603 infanteriști, 56 husari și 5 tunuri a extermina de pe suprafața pământului 500.000 de cetățeni. Cine a nutrit acea speranță nu și-a dat seamă că fiecare popor, când se aprinde în el scânteia divină și devine conștient că este o națiune și că în el zace putere, nu există armă cu care ar putea fi învins. Știu eu bine, precum știu și oamenii și ofițerii care au servit cu mine acolo, cât de obositoare expediție războinică a fost”.³³ A recunoscut în mod indirect existența națiunii române.

În urma acestei tragedii de la Târnava de Criș, unde copiii, bătrâni, femei, preoți civili neînarmați au fost uciși fără milă, lipsiți complet de apărare, neimplicați în acțiunile de luptă, scandalul a ajuns până în Ungaria, la Pesta. Ei au fost uciși numai că au fost români, s-a declanșat o anchetă, fiind trimis în Zarand colonelul baron Banffy Ioan, care a confirmat autorităților guvernamentale „mai ales vinovăția maiorului Csutak, constantând, firește, de adevărate, informațiunile cu privire la devastarea ținutului și pofta de exterminare a elementului românesc din Zarand”.³⁴ Ba mai mult, comisarul general din Ardeal, Csányi (de fapt un criminal notoriu, cel ce a înființat tribunalele de sânge s.n.), „în raportul său adresat Ministerului de Război spune că maiorul Csutak s-a purtat ca un pașă turcesc”.³⁵ Ne întrebăm noi, azi, după 172 de ani, dar el, Csányi cum s-a purtat?! De 10 ori mai rău decât un pașă turcesc. A ordonat uciderea a sute și sute de români, mai ales preoți, tribuni și centurioni.

După ancheta colonelului baron Banffy Ioan nu s-a luat nicio măsură concretă. Singura măsură a fost schimbarea lui Coloman Csutak. Nimeni nu a fost pedepsit.

• **Copilul erou, Ionel Boldiș, a dat alarma pentru ca pierderile să nu fie și mai mari, a tras clopotele bisericii noaptea, în dungă**

Ionel Boldiș a fost printre primii care a aflat despre atacul pus la cale din 8 noiembrie, pe timpul cât s-a deplasat de la Hălmagiu la Târnava de Criș, când doi husari l-au prins pe tribunul Chendi Alexandru, legat de un cal.³⁶ S-a dus spre seară acasă, auzind ropotul de arme și loviturile tunului care a tras spre „Salcia Roșie”, unde ne spune Silviu Dragomir, pe bază de documente.³⁷

³⁰ Apud Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 86.

³¹ *Ibidem.*

³² *Ibidem, op. cit.*, p. 78.

³³ Cf. Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 79.

³⁴ *Ibidem*, p. 78.

³⁵ *Ibidem.*

³⁶ Apud Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 61, 196-199.

³⁷ Cf. Nicolae Cristea, *Salcia Roșie. Târnava de Criș*, Edit. Polidava, Deva, 2011, p. 98-99.

După ce și-a dat seama că tabăra este pe punctul de a fi atacată, Ionel Boldiș a fugit la biserica satului Târnavă de Criș, unde a început să tragă clopotele pentru ca oamenii să plece spre păduri, să se ascundă.

Despre acest episod de eroism al lui Ionel Boldiș a vorbit în mai multe rânduri, profesorul Aurel Vuzolugan, după 1970 pentru a fi cunoscută fapta aceasta deosebită și transmisă în timp actualelor generații. Pentru ca fapta sa să nu fie uitată a fost marcată și printr-o placă de marmură ce se găsește expusă la Biserica veche din Târnavă de Criș.

Glorie eternă acestui brav copil, care a făcut ca numărul morților să nu fie mult mai mare, de peste 1.198 de oameni uciși și dispăruți. Generațiile de azi și cele de mâine îi vor fi recunoscătoare pentru fapta de maxim curaj, fiind și el ucis în timp ce trăgea clopotul.